

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
ЗАХІДНОДОНБАСЬКИЙ ІНСТИТУТ

(назва навчального підрозділу)

КАФЕДРА ПРАВА

(повна назва кафедри, циклової комісії)

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни «Господарський процес»

(назва дисципліни)

на тему: «Практика залишення позову без розгляду у господарському процесі»

Студента (ки) **Лукіна В.І.**

групи ІН35-9-22- Б1П(4,0од)

напряму підготовки (спеціальності) Право

Керівник, доцент кафедри права Житник М.О.

(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Оцінка:

Національна шкала _____

Кількість балів: ____ ECTS ____

Члени комісії

м. Павлоград - 2026р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІНСТИТУТ ЗАЛИШЕННЯ ПОЗОВУ БЕЗ РОЗГЛЯДУ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ.....	5
1.1. Поняття та місце інституту залишення позову без розгляду в господарському процесуальному праві	5
1.2. Правова природа та призначення залишення позову без розгляду	11
1.3. Співвідношення залишення позову без розгляду з іншими формами завершення провадження	13
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЛИШЕННЯ ПОЗОВУ БЕЗ РОЗГЛЯДУ.....	16
2.1. Підстави залишення позову без розгляду за Господарським процесуальним кодексом України	16
2.2. Процесуальний порядок залишення позову без розгляду	19
2.3. Правові наслідки залишення позову без розгляду	22
РОЗДІЛ 3. ПРАВОЗАСТОСОВНА ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ.....	25
3.1. Практика господарських судів щодо залишення позову без розгляду.....	25
3.2. Проблемні питання застосування інституту залишення позову без розгляду.....	26
3.3. Напрями вдосконалення правового регулювання	29
ВИСНОВКИ	32
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	34

ВСТУП

Інститут залишення позову без розгляду є важливим елементом господарського процесуального права, спрямованим на забезпечення дотримання процесуальної форми та впорядкованості судового провадження. Його застосування дозволяє суду припинити подальший розгляд справи без вирішення спору по суті у випадках, прямо передбачених законом. У зв'язку з цим правильне розуміння правової природи, підстав і наслідків залишення позову без розгляду має істотне значення для ефективного здійснення господарського судочинства.

Актуальність теми зумовлена неоднозначністю судової практики щодо застосування норм Господарського процесуального кодексу України про залишення позову без розгляду, наявністю різних підходів до тлумачення відповідних процесуальних положень та необхідністю забезпечення єдності правозастосування. Крім того, надмірний формалізм або, навпаки, надмірна лібералізація у застосуванні цього інституту можуть призводити як до необґрунтованого обмеження права на судовий захист, так і до зловживання процесуальними правами.

Ступінь наукової розробки теми характеризується тим, що окремі аспекти інституту залишення позову без розгляду досліджувалися у працях В. В. Комарова, О. П. Орлюк, Н. С. Кузнєцової, Ю. М. Червоного, С. В. Ківалова та інших учених у межах загального аналізу господарського процесуального права та суміжних процесуальних інститутів. Водночас комплексне дослідження практики застосування цього інституту з урахуванням сучасних правових позицій Верховного Суду є недостатньо представленим у наукових працях.

Метою курсової роботи є дослідження правового регулювання та судової практики застосування інституту залишення позову без розгляду у господарському процесі, а також виявлення проблемних аспектів його реалізації.

Для досягнення поставленої мети у роботі передбачено виконання таких **завдань**:

- з'ясувати правову природу інституту залишення позову без розгляду;
- проаналізувати нормативно-правове регулювання підстав і порядку його застосування;
- дослідити правові наслідки залишення позову без розгляду; и
- узагальнити судову практику з відповідних питань;
- визначити проблемні аспекти правозастосування та можливі напрями їх усунення.

Об'єктом дослідження є господарські процесуальні правовідносини, що виникають у зв'язку із залишенням позову без розгляду.

Предметом дослідження є норми господарського процесуального права та практика їх застосування, що регулюють залишення позову без розгляду.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання, зокрема формально-юридичний, системно-структурний, порівняльно-правовий та метод аналізу судової практики.

Наукова новизна роботи полягає у систематизації підстав залишення позову без розгляду з урахуванням сучасної судової практики, узагальненні проблем застосування цього інституту та формулюванні пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання.

Практичне значення курсової роботи полягає у можливості використання її результатів у навчальному процесі під час вивчення дисципліни «Господарський процес», а також у практичній діяльності юристів і суддів при підготовці процесуальних документів та застосуванні норм Господарського процесуального кодексу України щодо залишення позову без розгляду. Висновки та пропозиції, сформульовані у роботі, можуть бути використані для підвищення правової визначеності та однакового застосування процесуального законодавства.

Структура роботи. Курсова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ІНСТИТУТ ЗАЛИШЕННЯ ПОЗОВУ БЕЗ РОЗГЛЯДУ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

1.1. Поняття та місце інституту залишення позову без розгляду в господарському процесуальному праві

Інститут залишення позову без розгляду в господарському процесуальному праві України належить до тих процесуальних механізмів, які забезпечують впорядкованість судового розгляду та дисциплінують учасників процесу, водночас не трансформуючи судову процедуру у самоціль. Його концептуальна своєрідність полягає в тому, що він становить самостійну форму завершення судового провадження без вирішення спору по суті, тобто без встановлення судом прав і обов'язків сторін у матеріально-правовому сенсі. Нормативно інститут закріплено у Главі 8 Господарського процесуального кодексу України, що вже на рівні систематики Кодексу демонструє його функціональний зв'язок із такими формами процесуального реагування суду, як зупинення та закриття провадження у справі.

Потреба у виокремленні залишення позову без розгляду як автономного інституту випливає з природи господарського судочинства, орієнтованого на ефективний, оперативний і процесуально впорядкований розгляд спорів між суб'єктами господарювання та іншими учасниками господарських правовідносин. Господарський процес, будучи формалізованою процедурою реалізації права на судовий захист, неминуче передбачає набір процесуальних передумов, без додержання яких подальший рух справи або втрачає сенс, або стає таким, що підвищує ризики порушення прав інших учасників та принципів справедливого розгляду. Саме в цій площині залишення позову без розгляду проявляє себе як інструмент, що зупиняє провадження в момент, коли процесуальна форма порушується настільки, що суд не може або не повинен продовжувати розгляд до усунення відповідної перешкоди.[15]

Правова природа ухвали про залишення позову без розгляду відрізняється від рішення суду насамперед відсутністю оцінки судом матеріально-правових вимог та заперечень. Суд не встановлює, чи є вимога позивача обґрунтованою, не визначає, чи порушене право, не вирішує питання відповідальності та не формує висновок щодо предмета спору. Натомість суд реагує на процесуальний стан справи: наявність або відсутність процесуальних передумов, належне здійснення сторонами обов'язків, здатність суду розглянути спір у межах змагальної процедури. У цьому значенні залишення позову без розгляду є проявом процесуального контролю суду за «якістю» та придатністю процесу до продовження.

Ключовим наслідком такої правової природи є відсутність преюдиціального ефекту та відсутність процесуальної заборони на повторне звернення до суду після усунення причин, що зумовили постановлення ухвали.

Господарський процесуальний кодекс прямо закріплює право повторного звернення після усунення відповідних обставин, підкреслюючи тимчасовий характер цієї форми процесуального завершення та її нефінальність у матеріально-правовому сенсі. Це положення принципово впливає на доктринальну оцінку інституту: він не ліквідує спір, а лише припиняє його розгляд у конкретному провадженні, створюючи процесуальну паузу, необхідну для відновлення належної форми судочинства.[15]

Окреслюючи поняття інституту, у науці господарського процесуального права традиційно наголошують на його подвійному змісті. З одного боку, це засіб процесуальної економії, що запобігає витратам судових ресурсів на розгляд справ, які в актуальному процесуальному стані не можуть бути розглянуті якісно та справедливо. З іншого боку, це засіб забезпечення добросовісності сторін, оскільки перспектива залишення позову без розгляду стимулює позивача до активної участі, належного виконання процесуальних обов'язків, своєчасного подання доказів та дотримання вимог до процесуальних документів.

У межах цього підходу інститут часто характеризується як своєрідний «процесуальний фільтр», що відсікає ті ситуації, у яких суд не має можливості

рухатися далі без ризику перетворення процесу на формальність або на інструмент затягування.

Нормативний зміст статті 226 ГПК України демонструє, що підстави залишення позову без розгляду є багатоплановими і охоплюють різні процесуальні ситуації: від дефектів суб'єктного складу або повноважень на подання/підписання позову до обставин, пов'язаних із паралельним існуванням спору між тими самими сторонами з тотожним предметом і підставами; від процесуальної пасивності позивача до випадків, коли сам позивач до початку розгляду по суті ініціює залишення позову без розгляду. Важливо, що така різноманітність підстав дозволяє побачити інститут не як санкцію в каральному сенсі, а як універсальний процесуальний механізм реагування на ситуації, що роблять продовження розгляду або недопустимим, або неефективним, або таким, що суперечить базовим принципам процесу.

Особливе місце серед підстав залишення позову без розгляду посідає неявка позивача та неналежне сприяння розгляду справи. Частина четверта статті 202 ГПК України встановлює прямий зв'язок між неявкою позивача без поважних причин або неповідомленням причин і наслідком у формі залишення позовної заяви без розгляду, за винятком ситуації, коли позивач просить розглядати справу за його відсутності та така відсутність не перешкоджає вирішенню спору.[2]

У теоретичному вимірі ця норма є відображенням балансу диспозитивності й процесуальної відповідальності: позивач ініціює процес, визначає межі спору та спосіб захисту, але водночас зобов'язаний реалізовувати свої права добросовісно та не створювати процесуальних перешкод, які перетворюють судовий розгляд на «порожню процедуру».

Визначаючи місце інституту залишення позову без розгляду в системі господарського процесуального права, необхідно співвідносити його з іншими формами реагування суду на процесуальні порушення або перешкоди. Передусім він має бути відмежований від механізмів, що застосовуються до відкриття провадження у справі або в стадії вирішення питання про прийняття позовної

заяви. Так, інститут залишення позовної заяви без руху та її повернення є характерним саме для «вхідного контролю» судом формальних і змістовних вимог до позову.

Стаття 174 ГПК України фіксує, що якщо позивач не усунув недоліки позовної заяви у встановлений судом строк, заява вважається неподаною і повертається особі, яка звернулася до суду, а також прямо закріплює, що повернення позовної заяви не перешкоджає повторному зверненню після усунення недоліків.[2] У цій площині ключова різниця полягає в процесуальному моменті застосування: повернення та передують повноцінним процесуальним правовідносинам у відкритому провадженні, тоді як залишення позову без розгляду є інструментом, який діє вже в умовах відкритої справи, коли судовий процес фактично розпочався або принаймні перебуває у стадії підготовчого провадження.

Не менш важливим є відмежування залишення позову без розгляду від закриття провадження у справі. Закриття провадження характеризується остаточним процесуальним ефектом щодо конкретного спору: Кодекс прямо встановлює, що у разі закриття провадження повторне звернення до суду між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав не допускається (за спеціально визначеним винятком щодо відмови від позову, який не позбавляє відповідача права звернутися за вирішенням спору). Саме ця якість закриття провадження наближує його до ефекту *res judicata* у процесуальному вимірі й пояснює, чому воно сприймається як більш радикальний спосіб завершення справи порівняно із залишенням позову без розгляду, яке, навпаки, зберігає можливість повторного пред'явлення вимоги.[12]

Разом із тим, на рівні правозастосування ключовою проблемою не є саме формальне розмежування інститутів, а забезпечення їх коректного й пропорційного застосування. Залишення позову без розгляду не може перетворюватися на універсальний вихід суду з процесу в ситуаціях, коли існують менш інтенсивні засоби процесуального реагування або коли процесуальна вада не є такою, що об'єктивно унеможлиблює розгляд.

У цьому контексті сучасна доктрина й практика послідовно підкреслюють ризики надмірного формалізму, який здатен підривати право на доступ до правосуддя. Показово, що у матеріалах узагальнення практики Верховного Суду акцентується: право на доступ до суду не є абсолютним і може обмежуватися умовами прийнятності, проте такі обмеження не повинні шкодити самій суті цього права, мають переслідувати легітимну мету і передбачають наявність пропорційності між засобом та метою.

Цей підхід безпосередньо відбивається і на розумінні підстави, пов'язаної з неподанням витребуваних доказів або ухиленням від процесуальних обов'язків. Навіть коли закон формулює підставу як імперативну, її застосування часто передбачає попередню оцінку того, чи справді процесуальна поведінка позивача позбавляє суд можливості встановити фактичні обставини й вирішити спір.

У практико-орієнтованих матеріалах Верховного Суду наголошено, що ненадання відповідей на письмові запитання іншого учасника справи або неподання витребуваних судом доказів не є «безумовною» підставою для залишення позову без розгляду; таке рішення допустиме лише тоді, коли відсутність цих матеріалів унеможливорює встановлення обставин і розгляд справи по суті, а суд має належно обґрунтувати, чому саме ці процесуальні недоліки блокують можливість ухвалення рішення на підставі наявних доказів.

Отже, інститут у своїй ефективній формі вимагає не механічного, а мотивованого застосування, що узгоджується з принципами верховенства права та справедливого судового розгляду.

Окремого висвітлення потребує питання процесуальних наслідків ухвали про залишення позову без розгляду, оскільки саме через них проявляється місце інституту в загальній архітектурі господарського судочинства. По-перше, ухвала є процесуальним рішенням суду, яким, згідно з Кодексом, вирішуються процедурні питання, пов'язані з рухом справи, зокрема й залишення заяви без розгляду. По-друге, закон прямо вимагає, аби в ухвалі про залишення позову без розгляду були вирішені питання судових витрат і повернення судового збору з

бюджету, що підкреслює її завершальний характер для конкретного провадження. По-третє, ухвала може бути оскаржена, тобто законодавець визнає, що застосування цього інституту торкається значущих процесуальних прав і повинно підлягати контролю судів вищих інстанцій.

Важливим елементом інституту в системі процесу є його зв'язок із механізмом компенсації витрат та запобіганням процесуальним зловживанням.

Господарський процесуальний кодекс передбачає, що у разі закриття провадження або залишення позову без розгляду відповідач має право заявити вимоги про компенсацію здійснених ним витрат, пов'язаних із розглядом справи, якщо такі витрати стали наслідком необґрунтованих дій позивача. Це положення демонструє, що залишення позову без розгляду не є нейтральною «технічною паузою»: воно може мати відчутні фінансові наслідки й тим самим виконує превентивну функцію щодо недобросовісного ініціювання процесу, затягування розгляду або подання позовів без належної процесуальної підготовки.[12]

Системне значення інституту залишення позову без розгляду виявляється також у тому, що він міститься між двома полюсами господарського процесу: гарантіями доступу до правосуддя та вимогами процесуальної дисципліни. Надмірне посилення першого компонента може призвести до толерування процесуальної безвідповідальності та перевантаження судової системи справами, які не можуть бути розглянуті належно через поведінку сторін або дефекти процесуальних передумов.

Надмірне посилення другого загрожує перетворенням процесу на формальну процедуру відсіву, що фактично звужує зміст права на судовий захист. Саме тому залишення позову без розгляду вимагає від суду не лише формального встановлення наявності підстави, але й оцінки її релевантності до завдання господарського судочинства, а також належного мотивування рішення, яке впливає на реалізацію права особи бути почутою судом.

Таким чином, інститут залишення позову без розгляду слід розуміти як процесуальну конструкцію, спрямовану на забезпечення можливості здійснення судочинства у формі, що відповідає принципам змагальності, диспозитивності,

добросовісності та процесуальної економії, не руйнуючи при цьому фундаментальну ідею доступу до суду.

Його місце в системі господарського процесуального права визначається тим, що він, будучи формою завершення провадження без вирішення спору по суті, поєднує стабілізуючу роль процесуальної дисципліни з відновлювальною логікою повторного звернення до суду після усунення процесуальних перешкод. Пряме законодавче закріплення права на повторне звернення після усунення підстав залишення позову без розгляду, а також обов'язок суду вирішити питання витрат і можливість оскарження ухвали, дозволяють трактувати цей інститут як інструмент не «відмови в правосудді», а процесуального упорядкування доступу до правосуддя відповідно до завдань господарського судочинства.

1.2. Правова природа та призначення залишення позову без розгляду

Правова природа залишення позову без розгляду полягає у його процесуальному характері як особливої форми завершення судового провадження без вирішення спору по суті. На відміну від рішення суду, яке встановлює права й обов'язки сторін у матеріально-правовому аспекті, ухвала про залишення позову без розгляду має виключно процесуальні наслідки і не вирішує спір по суті. Вона спрямована не на встановлення правової істини у справі, а на припинення руху процесу у зв'язку з наявністю процесуальних перешкод, які унеможливають подальший розгляд справи в межах належної процесуальної форми.

Залишення позову без розгляду ґрунтується на поєднанні імперативного та диспозитивного начал у господарському процесі. З одного боку, суд зобов'язаний застосувати цей інститут за наявності визначених законом підстав, що впливає з імперативного характеру норм Господарського процесуального кодексу України, зокрема статті 226. [2] З іншого боку, значна частина підстав

для залишення позову без розгляду пов'язана з процесуальною поведінкою позивача, яка залежить від реалізації ним своїх диспозитивних прав, таких як право підтримувати позов, подавати докази та брати участь у судових засіданнях.

У доктрині господарського процесуального права правова природа залишення позову без розгляду найчастіше розглядається крізь призму принципу процесуальної економії. В. В. Комаров зазначає, що цей інститут покликаний запобігати витраті судових ресурсів на розгляд справ, які не можуть бути розглянуті належним чином з огляду на порушення процесуальних вимог.[11] О. П. Орлюк підкреслює, що залишення позову без розгляду є формою оптимізації судового процесу, яка дозволяє зосередити зусилля суду на тих справах, у яких наявні всі необхідні процесуальні передумови для їх розгляду по суті.[13]

Водночас залишення позову без розгляду має і гарантійну правову природу, оскільки воно спрямоване на захист прав учасників процесу від можливих негативних наслідків розгляду справи в умовах процесуальної неповноцінності. У цьому сенсі цей інститут виконує функцію запобігання ухваленню неправосудних або формально обґрунтованих, але матеріально несправедливих рішень. Саме тому у науковій літературі наголошується, що залишення позову без розгляду має застосовуватися як крайній захід, коли інші процесуальні засоби не дозволяють усунути відповідні перешкоди.

Призначення інституту залишення позову без розгляду полягає у забезпеченні балансу між правом на доступ до правосуддя та необхідністю дотримання процесуальної форми. Надмірно жорстке застосування цього інституту може призвести до необґрунтованого обмеження права особи на судовий захист, тоді як надмірно ліберальний підхід до його застосування може сприяти зловживанню процесуальними правами та затягуванню судового розгляду. Саме тому його застосування потребує зваженого підходу, який враховує як інтереси судової системи, так і права сторін.

Частина четверта статті 202 ГПК України, яка пов'язує неявку позивача в судові засідання з можливістю залишення позову без розгляду, демонструє

дисциплінарний аспект цього інституту.[2] Вона стимулює сторони до активної участі у процесі та сумлінного користування своїми процесуальними правами.

Таким чином, залишення позову без розгляду виконує превентивну функцію, запобігаючи затягуванню розгляду справи та процесуальним зловживанням.

Водночас у науці звертається увага на те, що залишення позову без розгляду не повинно перетворюватися на форму процесуального покарання. С. В. Ківалов наголошує, що цей інститут має застосовуватися з урахуванням принципу пропорційності, а кожен випадок його застосування повинен бути обґрунтований конкретними процесуальними обставинами, а не формальними міркуваннями. Подібної позиції дотримується Ю. М. Червоний, який вказує на необхідність урахування реального впливу залишення позову без розгляду на реалізацію права особи на судовий захист.[14, 15]

Таким чином, правова природа залишення позову без розгляду полягає у його подвійному характері як процесуального засобу забезпечення дисципліни та гарантії справедливого судового розгляду. Його призначення полягає у забезпеченні ефективності судочинства, дотриманні процесуальної форми, запобіганні зловживанню процесуальними правами та захисті права особи на справедливий суд. Саме ця багатофункціональність зумовлює особливе місце інституту залишення позову без розгляду у системі господарського процесуального права та визначає його значення для сучасного господарського судочинства.

1.3. Співвідношення залишення позову без розгляду з іншими формами завершення провадження

Інститут залишення позову без розгляду закріплений у статті 226 Господарського процесуального кодексу України та є однією з форм завершення судового провадження без ухвалення рішення по суті спору.[2] Його співвідношення з іншими процесуальними формами завершення провадження

має принципове значення для правильного застосування процесуального закону та забезпечення реалізації права на судовий захист.

Передусім залишення позову без розгляду необхідно співвіднести з поверненням позовної заяви, яке регламентується статтею 174 ГПК України. Повернення позовної заяви здійснюється до відкриття провадження у справі та має на меті усунути порушення формальних вимог до подання позову. У цьому випадку процесуальні правовідносини між судом і сторонами ще не виникають. Натомість залишення позову без розгляду застосовується вже після відкриття провадження, коли справа перебуває у провадженні суду, але її подальший розгляд стає неможливим з процесуальних причин.

Саме ця відмінність дозволяє В. В. Комарову розглядати залишення позову без розгляду як форму реагування суду на процесуальні дефекти, що виникають не на стадії доступу до правосуддя, а на стадії реалізації цього доступу.[11]

Відмову у відкритті провадження, передбачену статтею 175 ГПК України, слід розглядати як форму запобігання розгляду справ, які за своєю природою не підлягають розгляду в господарських судах або вже були предметом судового розгляду. Тут ідеться про відсутність юрисдикції чи наявність процесуальної заборони на розгляд спору. Залишення позову без розгляду не пов'язане з оцінкою юрисдикції чи допустимості звернення до суду як такого, а стосується процесуальної можливості продовження розгляду справи, яка вже прийнята судом. На це звертає увагу О. П. Орлюк, підкреслюючи, що залишення позову без розгляду є наслідком порушення процесуальної форми в межах уже існуючого провадження, а не відсутності права на звернення до суду.[13]

Особливого значення набуває співвідношення залишення позову без розгляду із закриттям провадження у справі, яке регламентується статтею 231 ГПК України. Закриття провадження означає остаточне припинення судового розгляду з підстав, що виключають подальше існування спору як об'єкта судового захисту. Воно тягне неможливість повторного звернення до суду з тим самим предметом і з тих самих підстав.[2] Натомість залишення позову без

розгляду не усуває сам спір і не позбавляє особу права на повторне звернення до суду після усунення процесуальних перешкод. Н. С. Кузнецова вказує, що саме ця ознака відрізняє залишення позову без розгляду як тимчасову процесуальну реакцію від закриття провадження як остаточного процесуального рішення.[12]

Залишення позову без розгляду також слід співвідносити з залишенням позовної заяви без руху, яке регламентується статтею 174 ГПК України у частині усунення недоліків позовної заяви. У цьому випадку суд надає позивачу можливість усунути недоліки та продовжити рух справи. Якщо ж недоліки не усуваються або виникають інші процесуальні обставини, передбачені статтею 226 ГПК України, суд вдається до залишення позову без розгляду як більш радикального процесуального заходу.

У науковій літературі звертається увага на те, що залишення позову без розгляду поєднує в собі елементи процесуальної дисципліни та гарантії доступу до правосуддя. Так, С. В. Ківалов зазначає, що цей інститут виконує превентивну функцію щодо недобросовісної процесуальної поведінки сторін, але не може розглядатися як форма процесуального покарання. Ю. М. Червоний, у свою чергу, наголошує на необхідності застосування цього інституту з урахуванням принципу пропорційності та недопущення надмірного формалізму.[14, 15]

Таким чином, співвідношення залишення позову без розгляду з іншими формами завершення провадження полягає в його функціональній специфіці як процесуальної реакції на порушення процесуальної форми в межах уже відкритого провадження. Воно не запобігає доступу до суду, не усуває спір і не вирішує його по суті, а виконує роль механізму підтримання процесуальної впорядкованості судового розгляду, що і визначає його самостійне місце у системі господарського процесуального права.

РОЗДІЛ 2. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЛИШЕННЯ ПОЗОВУ БЕЗ РОЗГЛЯДУ

2.1. Підстави залишення позову без розгляду за Господарським процесуальним кодексом України

Підстави залишення позову без розгляду у господарському процесі визначені безпосередньо в статті 226 Господарського процесуального кодексу України, яка встановлює вичерпний перелік обставин, за наявності яких суд зобов'язаний ухвалити відповідну процесуальну ухвалу. Закріплення цих підстав у формі закритого переліку має принципове значення для забезпечення правової визначеності та недопущення свавільного обмеження права на судовий захист.

Нормативна логіка статті 226 ГПК України ґрунтується на тому, що кожна з передбачених підстав стосується або дефектів суб'єктного складу, або порушень процесуальної форми, або неналежної процесуальної поведінки сторін, або існування юридичних перешкод для продовження провадження у справі. Такий підхід дозволяє законодавцю забезпечити баланс між необхідністю підтримання процесуальної дисципліни та гарантіями доступу до правосуддя.

Однією з підстав залишення позову без розгляду є подання позову особою, яка не має процесуальної дієздатності або повноважень на ведення справи. Ця підстава відображає фундаментальну вимогу про те, що участь у процесі можлива лише за наявності належного суб'єктного статусу. У науковій літературі підкреслюється, що ця підстава спрямована не на обмеження доступу до правосуддя, а на забезпечення належного представництва та запобігання розгляду справи за відсутності легітимного учасника процесу. Так, В. В. Комаров зазначає, що процесуальна дієздатність є передумовою виникнення процесуальних правовідносин, а її відсутність унеможливорює належний рух справи.[11]

Іншою підставою залишення позову без розгляду є повторне звернення до суду з тотожним позовом, який уже перебуває на розгляді або був вирішений судом. Ця норма спрямована на запобігання паралельному провадженню кількох

справ із тим самим предметом і підставами, що могло б призвести до суперечливих судових рішень та порушення принципу правової визначеності.

О. П. Орлюк звертає увагу на те, що заборона повторного розгляду тотожних спорів є елементом процесуальної стабільності та забезпечення авторитету судової влади.[13]

Важливою групою підстав залишення позову без розгляду є ті, що пов'язані з процесуальною поведінкою позивача. До них належить, зокрема, неявка позивача у судове засідання без поважних причин та без подання заяви про розгляд справи за його відсутності, що кореспондує з положеннями частини четвертої статті 202 ГПК України. Ця підстава відображає диспозитивну природу господарського процесу, в якому саме позивач визначає необхідність судового захисту своїх прав, але водночас несе відповідальність за належну реалізацію цього права.

У доктрині зазначається, що неявка позивача як підстава для залишення позову без розгляду виконує дисциплінарну функцію, спонукаючи сторони до активної участі у процесі та недопущення затягування розгляду справи. Водночас науковці наголошують на необхідності обережного застосування цієї підстави з метою недопущення необґрунтованого обмеження доступу до правосуддя у випадках, коли неявка зумовлена об'єктивними причинами.

Окрему групу становлять підстави, пов'язані з невиконанням позивачем процесуальних обов'язків, зокрема щодо подання доказів, сплати судового збору або виконання ухвал суду. Законодавець виходить з того, що суд не може ефективно здійснювати правосуддя за умов, коли сторона ігнорує вимоги процесуального закону та суду. Саме тому у таких випадках застосовується залишення позову без розгляду як форма процесуального реагування на недобросовісну поведінку.

У наукових працях Н. С. Кузнецової та Ю. М. Червоного підкреслюється, що залишення позову без розгляду у зв'язку з процесуальними порушеннями не має карального характеру, а спрямоване на відновлення належного

процесуального порядку. Воно має застосовуватися лише тоді, коли інші, м'якші процесуальні засоби не дозволяють усунути відповідні порушення.[12, 15]

Підстави залишення позову без розгляду за Господарським процесуальним кодексом України утворюють цілісну систему процесуальних гарантій і обмежень, спрямовану на забезпечення ефективності судочинства, підтримання процесуальної дисципліни та захист права на справедливий суд. Їх правова природа полягає не у створенні перешкод для реалізації права на судовий захист, а у формуванні процесуальних умов, за яких такий захист може бути здійснений належним і справедливим чином.

Застосування підстав залишення позову без розгляду, передбачених статтею 226 Господарського процесуального кодексу України, набуло достатньо усталеної інтерпретації у практиці господарських судів та Верховного Суду, що дозволяє говорити про сформовані правові підходи до реалізації цього інституту.

Так, у справі № 910/16328/24 господарський суд залишив позов без розгляду з мотивів наявності у провадженні іншого судового складу тотожної справи між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, що відповідало пункту 3 частини першої статті 226 ГПК України. Суд зазначив, що паралельний розгляд двох ідентичних спорів суперечить принципу правової визначеності та може призвести до ухвалення взаємовиключних судових актів, що є неприпустимим у демократичній правовій державі.[10]

В іншій справі, № 910/7945/24, позов було залишено без розгляду на підставі заяви самого позивача, поданої до початку розгляду справи по суті, що узгоджується з пунктом 5 частини першої статті 226 ГПК України. Суд наголосив, що право позивача розпоряджатися предметом спору включає і право відмовитися від судового захисту в обраній процесуальній формі, якщо таке волевиявлення не порушує прав інших осіб та не суперечить закону.[9]

Показовою є і справа № 910/12168/21, у якій господарський суд застосував пункт 4 частини першої статті 226 ГПК України у зв'язку з тим, що позивач без поважних причин не подав витребувані судом докази та не з'явився у судові засідання, не повідомивши про причини неявки. Суд зазначив, що така

поведінка позивача унеможлиблює реалізацію принципів змагальності та рівності сторін, а відтак створює процесуальну перешкоду для подальшого розгляду справи.[7]

Зазначений підхід був підтверджений і на рівні касаційної інстанції. У постанові Верховного Суду від 17 березня 2023 року у справі № 910/17906/21 Об'єднана палата Касаційного господарського суду роз'яснила, що неявка позивача в судове засідання без поважних причин і без заяви про розгляд справи за його відсутності є самостійною підставою для залишення позову без розгляду відповідно до частини четвертої статті 202 та пункту 4 частини першої статті 226 ГПК України. Верховний Суд наголосив, що ці норми мають імперативний характер і спрямовані на забезпечення ефективності судового процесу та недопущення його затягування.[6]

Таким чином, аналіз судової практики свідчить про те, що залишення позову без розгляду застосовується судами не формально, а як інструмент реагування на конкретні процесуальні перешкоди, які об'єктивно унеможлиблюють або роблять недоцільним подальший розгляд справи. При цьому суди послідовно виходять із необхідності забезпечення балансу між правом особи на доступ до правосуддя та обов'язком сторін добросовісно реалізовувати свої процесуальні права, що і визначає правову природу та функціональне призначення інституту залишення позову без розгляду у сучасному господарському судочинстві.

2.2. Процесуальний порядок залишення позову без розгляду

Процесуальний порядок залишення позову без розгляду у господарському судочинстві України є нормативно визначеною процедурою, яка поєднує імперативні приписи процесуального закону з елементами судового розсуду, спрямованими на забезпечення справедливого, ефективного та пропорційного судового розгляду. Його правове регулювання ґрунтується насамперед на положеннях статті 226 Господарського процесуального кодексу

України, яка встановлює підстави залишення позову без розгляду, а також на пов'язаних із нею нормах статей 202, 174, 176, 234 та інших положеннях Кодексу, що визначають процесуальні умови та форму реалізації цього інституту.[2]

Процесуальний механізм залишення позову без розгляду може бути реалізований виключно після відкриття провадження у справі, оскільки до цього моменту відсутній предмет судового розгляду у процесуальному розумінні. Саме тому процесуальні перешкоди, виявлені на стадії подання позовної заяви, усуваються шляхом застосування інших інститутів, зокрема повернення позовної заяви або залишення її без руху відповідно до статті 174 ГПК України.

Залишення позову без розгляду, на відміну від цих процесуальних форм, передбачає наявність вже відкритого судового провадження і є реакцією суду на виникнення або виявлення процесуальних обставин, що унеможливають подальший розгляд справи.

Ініціатива щодо залишення позову без розгляду може походити як від суду, так і від учасників справи. Суд зобов'язаний застосувати цей інститут за власною ініціативою у випадках, коли він встановлює наявність передбачених законом підстав, зокрема відсутність процесуальної дієздатності позивача, відсутність належних повноважень у його представника, наявність у провадженні суду іншої тотожної справи або неявку позивача без поважних причин. Водночас закон визнає за позивачем право самостійно ініціювати залишення позову без розгляду шляхом подання відповідної заяви до початку розгляду справи по суті, що є проявом принципу диспозитивності господарського процесу.[12]

Особливе значення у процесуальному порядку залишення позову без розгляду має дотримання судом обов'язку забезпечити сторонам можливість усунути процесуальні недоліки, якщо такі недоліки мають усувний характер. Це впливає з загальних засад господарського судочинства та практики застосування статті 174 ГПК України. Суд не повинен вдаватися до залишення позову без розгляду як першого та єдиного засобу реагування на процесуальні

порушення, якщо ці порушення можуть бути усунуті без істотного порушення прав інших учасників процесу.

Формою реалізації залишення позову без розгляду є ухвала суду, яка відповідно до статті 234 ГПК України повинна бути законною, обґрунтованою та вмотивованою. У мотивувальній частині ухвали суд зобов'язаний зазначити конкретні обставини справи, які стали підставою для залишення позову без розгляду, а також полатися на відповідні норми процесуального закону. Вимога мотивованості має принципове значення для забезпечення права сторін на апеляційне оскарження та для контролю за законністю судових рішень.

Процесуальний порядок залишення позову без розгляду передбачає також обов'язок суду вирішити суміжні процесуальні питання, зокрема питання судових витрат, повернення судового збору, долі забезпечувальних заходів та інших процесуальних наслідків припинення руху справи. Ці питання вирішуються у тій самій ухвалі або у пов'язаних з нею процесуальних актах, що забезпечує процесуальну цілісність судового рішення.

Ухвала про залишення позову без розгляду може бути оскаржена в апеляційному порядку відповідно до загальних правил апеляційного перегляду ухвал суду першої інстанції. Це гарантує сторонам можливість перевірки законності та обґрунтованості застосування цього інституту та запобігає його свавільному використанню.

Процесуальний порядок залишення позову без розгляду являє собою складний правовий механізм, який поєднує елементи імперативного регулювання, судового розсуду та процесуальних гарантій сторін. Його правильне застосування потребує від суду не лише формального дотримання норм Господарського процесуального кодексу України, а й глибокого розуміння функціонального призначення цього інституту як засобу забезпечення ефективного та справедливого господарського судочинства.

2.3. Правові наслідки залишення позову без розгляду

Залишення позову без розгляду як форма завершення судового провадження без вирішення спору по суті зумовлює специфічні правові наслідки, які істотно відрізняються від наслідків ухвалення рішення по суті або закриття провадження у справі. Ці наслідки мають комплексний характер і охоплюють процесуальну сферу, матеріально-правове становище сторін, питання судових витрат, а також можливість повторного звернення до суду.

Насамперед ухвала про залишення позову без розгляду припиняє подальший рух справи у межах відповідного провадження без встановлення прав і обов'язків сторін щодо предмета спору. Така ухвала не має преюдиціального значення і не створює перешкод для повторного звернення до суду з тим самим позовом після усунення обставин, що стали підставою для її постановлення. Цей наслідок прямо впливає зі змісту статті 226 Господарського процесуального кодексу України та є ключовою ознакою правової природи цього інституту.

Важливим наслідком залишення позову без розгляду є відсутність ефекту *res judicata*, тобто відсутність остаточного вирішення спору. Оскільки суд не розглядає спір по суті і не дає оцінки матеріально-правовим вимогам, сторони зберігають можливість повторно реалізувати право на судовий захист у загальному порядку. Це принципово відрізняє залишення позову без розгляду від закриття провадження у справі, яке унеможливорює повторне звернення з тотожним позовом.

Залишення позову без розгляду також впливає на питання судових витрат. Відповідно до положень Господарського процесуального кодексу України суд вирішує питання про розподіл судових витрат у ухвалі про залишення позову без розгляду. Загальний підхід полягає у тому, що судові витрати покладаються на позивача як ініціатора судового провадження, яке не було доведене до вирішення по суті, якщо інше не впливає з обставин справи. Водночас у разі залишення позову без розгляду за заявою позивача або з інших передбачених законом

підстав можливе повернення сплаченого судового збору у порядку, встановленому законодавством.[13]

Істотне значення мають наслідки залишення позову без розгляду для заходів забезпечення позову. Відповідно до процесуальних норм застосування заходів забезпечення позову пов'язане з існуванням судового провадження та необхідністю гарантувати ефективність майбутнього судового рішення. З припиненням руху справи у зв'язку із залишенням позову без розгляду відпадає правова підстава для подальшого існування таких заходів, що зумовлює їх скасування судом або втрату ними чинності.

Окремої уваги потребують наслідки залишення позову без розгляду для перебігу строків позовної давності. Оскільки залишення позову без розгляду не є вирішенням спору по суті, воно не зупиняє і не перериває перебіг позовної давності, якщо інше не передбачено законом. Тому позивач, який має намір повторно звернутися до суду, повинен враховувати можливість спливу строків позовної давності та ризик втрати матеріально-правової вимоги.

У правовій теорії звертається увага на те, що залишення позову без розгляду не впливає на саме існування матеріально-правових вимог і не змінює правовий статус сторін у матеріально-правовому аспекті.

Так, В. В. Комаров підкреслює, що процесуальні рішення, які не вирішують спір по суті, не можуть змінювати або припиняти матеріальні права та обов'язки сторін, а лише визначають можливість їх судової реалізації у конкретний момент. Подібної позиції дотримується і Н. С. Кузнєцова, яка зазначає, що залишення позову без розгляду є нейтральним щодо матеріального права, але має істотний вплив на процесуальну форму його реалізації.[11, 12]

Таким чином, правові наслідки залишення позову без розгляду характеризуються поєднанням процесуальної нейтральності щодо матеріального права та значного впливу на процесуальне становище сторін. Цей інститут припиняє рух справи без вирішення спору, зберігає можливість повторного звернення до суду, впливає на розподіл судових витрат, заходи забезпечення

позову та перебіг позовної давності, що зумовлює його важливу роль у механізмі господарського судочинства.

РОЗДІЛ 3. ПРАВОЗАСТОСОВНА ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

3.1. Практика господарських судів щодо залишення позову без розгляду

Практика застосування інституту залишення позову без розгляду формується насамперед під впливом правових позицій Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду та усталених підходів судів першої інстанції щодо тлумачення статті 226 Господарського процесуального кодексу України.

У постанові Верховного Суду від 17 березня 2023 року у справі № 910/17906/21 суд роз'яснив, що неявка позивача у судові засідання без поважних причин та без подання заяви про розгляд справи за його відсутності є самостійною підставою для залишення позову без розгляду відповідно до частини четвертої статті 202 та пункту 4 частини першої статті 226 ГПК України. Верховний Суд підкреслив, що такі норми мають імперативний характер і спрямовані на запобігання затягуванню процесу та зловживанню процесуальними правами.[6]

Водночас Верховний Суд у ряді рішень наголошує, що залишення позову без розгляду не може застосовуватися автоматично і потребує встановлення сукупності умов, передбачених законом. У постанові від 20 квітня 2022 року у справі № 910/12168/21 Касаційний господарський суд зазначив, що сама лише неявка позивача не є достатньою підставою для залишення позову без розгляду, якщо позивач належним чином повідомив суд про поважні причини неявки або якщо його відсутність не перешкоджає розгляду справи по суті.[7]

Окрему групу становлять справи, у яких позов залишено без розгляду на підставі пункту 5 частини першої статті 226 ГПК України за заявою самого позивача. Так, в ухвалі Господарського суду міста Києва від 15 лютого 2024 року у справі № 910/7945/24 суд задовольнив заяву позивача про залишення позову без розгляду, подану до початку розгляду справи по суті, визнавши таку заяву

проявом диспозитивності та реалізації права позивача розпоряджатися предметом спору.[9]

Практика також підтверджує застосування пункту 3 частини першої статті 226 ГПК України у випадках наявності в провадженні суду іншої справи між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав.

Наприклад, в ухвалі Господарського суду міста Києва від 10 січня 2024 року у справі № 910/16328/24 суд залишив позов без розгляду, оскільки встановив, що тотожний спір уже розглядається іншим судовим складом, що створювало ризик ухвалення суперечливих рішень.[10]

У судовій практиці також наголошується, що залишення позову без розгляду не є санкцією або формою покарання сторони, а процесуальним засобом реагування на об'єктивні перешкоди для здійснення правосуддя. У постанові від 6 липня 2021 року у справі № 922/445/21 Верховний Суд зазначив, що цей інститут має застосовуватися з урахуванням принципу пропорційності та не може використовуватися для формального усунення справ із провадження суду.[8]

Практика господарських судів щодо залишення позову без розгляду ґрунтується на таких засадах: вичерпність підстав, винятковість застосування, обов'язковість мотивування ухвали та пріоритет права на доступ до правосуддя. Саме ці підходи забезпечують єдність правозастосування та правову визначеність у сфері господарського судочинства.

3.2. Проблемні питання застосування інституту залишення позову без розгляду

Попри чітке нормативне закріплення інституту залишення позову без розгляду у Господарському процесуальному кодексі України, його практичне застосування виявляє низку складних і дискусійних питань, що свідчать про внутрішню напругу між вимогами процесуальної форми та необхідністю забезпечення реального доступу до правосуддя.

Однією з ключових проблем є нечіткість меж судового розсуду при застосуванні статті 226 ГПК України. Формально перелік підстав для залишення позову без розгляду є вичерпним, однак зміст окремих підстав сформульований у загальних термінах, що потребують тлумачення. Зокрема, поняття «перешкоджає розгляду справи» або «без поважних причин» не мають законодавчого визначення і залишаються оціночними. Унаслідок цього аналогічні фактичні обставини можуть отримувати різну правову оцінку залежно від суду або навіть складу суду, що знижує рівень передбачуваності судових рішень і підриває довіру до судової системи.[12]

Особливо проблематичним є застосування залишення позову без розгляду у випадках неявки позивача. З одного боку, процесуальний закон надає суду право реагувати на пасивну поведінку сторони, що унеможлиблює реалізацію принципу змагальності. З іншого боку, відсутність чітких критеріїв оцінки поважності причин неявки створює ризик того, що залишення позову без розгляду може застосовуватися навіть у ситуаціях, коли неявка зумовлена об'єктивними обставинами або не має істотного впливу на можливість розгляду справи по суті.

Ще однією проблемою є формалізація підходу до процесуальних порушень. У деяких випадках суди зосереджуються на формальних недоліках процесуальної поведінки сторін, не оцінюючи, чи справді ці недоліки створюють реальну перешкоду для здійснення правосуддя. Такий формалізм може призводити до ситуацій, коли справа залишена без розгляду з незначних причин, тоді як її можна було вирішити по суті без порушення прав сторін.

Проблемним залишається і питання співвідношення залишення позову без розгляду з правом на доступ до правосуддя, гарантованим Конституцією України та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Хоча формально залишення позову без розгляду не позбавляє особу права повторно звернутися до суду, на практиці це може бути ускладнено перебігом строків позовної давності, фінансовими витратами та процесуальними бар'єрами, що фактично звужує ефективність судового захисту.[1, 3]

Окрему складність становить питання правових наслідків залишення позову без розгляду для забезпечення позову та судових витрат. Відсутність детального регулювання щодо автоматичного чи дискреційного характеру скасування забезпечення позову та щодо принципів розподілу витрат створює простір для різного тлумачення і неоднорідності судової практики.

Так, В. В. Комаров наголошує, що залишення позову без розгляду не може використовуватися як засіб «процесуального очищення» судового навантаження, а має застосовуватися виключно за наявності об'єктивних процесуальних перешкод для продовження розгляду справи. У цьому контексті надмірно формальне застосування статті 226 Господарського процесуального кодексу України розглядається як відхилення від призначення цього інституту та як потенційна загроза праву на справедливий суд.[11]

О. П. Орлюк звертає увагу на проблему розширеного тлумачення підстав залишення позову без розгляду, яке може призводити до фактичного звуження права на судовий захист. На її думку, залишення позову без розгляду допустиме лише у випадках, коли процесуальні порушення мають істотний характер і дійсно унеможливають розгляд справи по суті, а не тоді, коли вони мають формальний або технічний характер.[13]

Не менш важливою є проблема повторного звернення до суду після залишення позову без розгляду. Закон не містить чітких процесуальних механізмів підтвердження усунення тих обставин, які стали підставою для залишення позову без розгляду, що може призводити до нових процесуальних спорів і затягування розгляду справи.

Проблемні питання застосування інституту залишення позову без розгляду зумовлені не стільки недосконалістю самого інституту, скільки необхідністю його гнучкого й зваженого застосування з урахуванням принципів справедливості, пропорційності та доступу до правосуддя. Подальший розвиток судової практики та вдосконалення законодавчого регулювання мають бути спрямовані на зменшення формалізму, уніфікацію підходів до тлумачення

підстав залишення позову без розгляду та забезпечення балансу між процесуальною дисципліною і реальним судовим захистом.

3.3. Напрями вдосконалення правового регулювання

Інститут залишення позову без розгляду у господарському процесуальному праві України виконує функцію процесуального фільтра, спрямованого на усунення з судового розгляду справ, у яких існують істотні перешкоди для їх розгляду по суті. Водночас він безпосередньо впливає на реалізацію фундаментального права на судовий захист, гарантованого статтею 55 Конституції України та статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Саме тому питання вдосконалення його правового регулювання виходить за межі суто технічного редагування норм процесуального права і потребує концептуального осмислення балансу між процесуальною ефективністю та доступом до правосуддя. [1, 3]

Чинна редакція статті 226 Господарського процесуального кодексу України формально встановлює вичерпний перелік підстав залишення позову без розгляду, що відповідає вимогам правової визначеності. Проте аналіз її змісту та практики застосування свідчить, що значна частина формулювань має оціночний характер і не забезпечує однозначності тлумачення. Такі категорії, як «поважні причини», «перешкоджає розгляду справи», «необхідні процесуальні дії не вчинені», не мають нормативного наповнення і фактично залишаються на розсуд суду. Це зумовлює ситуацію, у якій однакові за суттю обставини можуть призводити до різних процесуальних наслідків у різних судах, що підриває принцип рівності сторін перед законом і судом. На це звертає увагу Н. С. Кузнєцова, яка вказує, що оціночність процесуальних норм є допустимою лише тоді, коли вона не зачіпає ядро права на судовий захист.[12]

У цьому контексті доцільним є не механічне уточнення переліку підстав залишення позову без розгляду, а перегляд їх концептуальної логіки.

Процесуальний закон має орієнтувати суд не лише на виявлення формального порушення, а на оцінку його впливу на можливість здійснення правосуддя.

Тобто залишення позову без розгляду має застосовуватися не тоді, коли сторона допустила певну процесуальну помилку, а тоді, коли така помилка реально унеможлиблює розгляд справи у спосіб, що відповідає вимогам справедливості, змагальності та рівності сторін. В. В. Комаров наголошує, що процесуальна форма має служити інструментом реалізації матеріального права, а не самоціллю, і тому її порушення має оцінюватися з позиції функціонального впливу на можливість здійснення правосуддя. [11]

Особливу увагу потребує проблема застосування залишення позову без розгляду у випадках неявки позивача. Формально частина четверта статті 202 та пункт 4 частини першої статті 226 ГПК України дозволяють суду застосувати цей інститут у разі неявки позивача без поважних причин. Проте відсутність критеріїв оцінки поважності таких причин створює ризик того, що залишення позову без розгляду може застосовуватися надмірно формально, без урахування конкретних життєвих обставин сторін. Це особливо проблематично у контексті принципу доступу до правосуддя, оскільки формально нейтральне процесуальне рішення може мати для сторони незворотні матеріально-правові наслідки.

Не менш проблемним є і питання правових наслідків залишення позову без розгляду. Формально воно не перешкоджає повторному зверненню до суду, однак у реальності повторне звернення може бути ускладнене спливом строків позовної давності, втратою доказів або зміною фактичних обставин. У такій ситуації залишення позову без розгляду фактично прирівнюється до відмови у судовому захисті, що суперечить самій природі цього інституту. С. В. Ківалов у цьому контексті справедливо зазначає, що будь-яке процесуальне рішення, яке обмежує доступ до суду, повинно оцінюватися не лише з позиції формальної відповідності закону, а й з позиції його реального впливу на можливість захисту прав.[14]

Важливою складовою вдосконалення правового регулювання є також гармонізація національного процесуального права з європейськими стандартами

справедливого судового розгляду. Практика Європейського суду з прав людини виходить з того, що процесуальні вимоги не можуть застосовуватися таким чином, щоб позбавити особу суті її права на суд. Отже, інститут залишення позову без розгляду повинен застосовуватися з урахуванням принципу пропорційності, який вимагає співвіднесення легітимної процесуальної мети з масштабом втручання у право особи на доступ до правосуддя.

Напрями вдосконалення правового регулювання інституту залишення позову без розгляду полягають у переході від формального до функціонального підходу до його застосування, у зменшенні оціночності та суб'єктивізму шляхом нормативної конкретизації ключових категорій, у закріпленні принципу пропорційності як обов'язкового орієнтира для суду та у посиленні гарантій доступу до правосуддя. Реалізація цих напрямів сприятиме перетворенню інституту залишення позову без розгляду з формального процесуального бар'єра на справжній інструмент забезпечення якості та справедливості господарського судочинства

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження інституту залишення позову без розгляду в господарському процесі України дає підстави стверджувати, що цей інститут є важливим елементом механізму процесуального регулювання, який виконує функцію забезпечення належної процесуальної форми судового розгляду та запобігання розгляду справ за відсутності необхідних процесуальних передумов. Його правова природа полягає не у вирішенні спору по суті та не у припиненні матеріально-правових вимог, а у тимчасовому припиненні процесуальної реалізації права на судовий захист у випадках, коли подальший розгляд справи є процесуально неможливим або недоцільним.

Аналіз положень Господарського процесуального кодексу України, зокрема статті 226, а також пов'язаних із нею норм, свідчить про те, що законодавець намагався створити чіткий та формально визначений механізм застосування цього інституту. Водночас чинне регулювання містить низку оціночних категорій, які потребують тлумачення та наповнення змістом у процесі правозастосування, що зумовлює неоднорідність судової практики та ризик надмірного формалізму.

Судова практика господарських судів і Верховного Суду загалом орієнтована на винятковість застосування залишення позову без розгляду та пріоритет вирішення спору по суті. Суди прагнуть використовувати цей інститут як інструмент реагування на реальні процесуальні перешкоди, а не як засіб формального припинення складних або проблемних справ. Водночас у практиці виявляються випадки надмірного формалізму та розширеного тлумачення підстав залишення позову без розгляду, що може призводити до необґрунтованого обмеження права на доступ до правосуддя.

Доктринальний аналіз показує, що ключовими проблемами застосування цього інституту є нечіткість критеріїв істотності процесуальних порушень, відсутність нормативно закріплених стандартів оцінки поважності причин процесуальної пасивності сторін та недостатня інтеграція принципу пропорційності у процесуальне правозастосування. Це зумовлює необхідність

подальшого вдосконалення правового регулювання інституту залишення позову без розгляду з метою підвищення рівня правової визначеності та забезпечення балансу між процесуальною дисципліною і гарантіями судового захисту.

У підсумку можна зробити висновок, що інститут залишення позову без розгляду має зберігати свою роль як винятковий процесуальний механізм, спрямований на забезпечення якості судового розгляду, а не перетворюватися на інструмент обмеження доступу до правосуддя. Його подальший розвиток має бути зорієнтований на посилення гарантій прав сторін, уніфікацію судової практики та гармонізацію національного процесуального законодавства з європейськими стандартами справедливого суду, що у сукупності сприятиме підвищенню ефективності господарського судочинства та довіри до судової влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ // *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 // *Офіційний вісник України*. 2010. № 32. Ст. 1132.
4. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 № 3674-VI // *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 14. Ст. 87.
5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII // *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
6. Постанова Верховного Суду від 17.03.2023 у справі № 910/17906/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
7. Постанова Верховного Суду від 20.04.2022 у справі № 910/12168/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
8. Постанова Верховного Суду від 06.07.2021 у справі № 922/445/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
9. Ухвала Господарського суду м. Києва у справі № 910/7945/24 від 10.09.2024 URL: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/121542677>
10. Ухвала Господарського суду м. Києва від 10.01.2024 у справі № 910/16328/24 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
11. Комаров В. В. Господарський процес : підручник / В. В. Комаров. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 640 с.
12. Кузнєцова Н. С. Теорія процесуального права: монографія / Н. С. Кузнєцова. Київ: Алерта, 2019. 520 с.
13. Орлюк О. П. Господарський процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / О. П. Орлюк. Київ: Юстініан, 2021. 850 с.
14. Ківалов С. В. Принципи судочинства в Україні: монографія / С. В. Ківалов. Одеса : Юридична література, 2018. 312 с.

15. Червоний Ю. М. Господарське судочинство в Україні : проблеми теорії та практики : монографія / Ю. М. Червоний. Харків: Право, 2017. 384 с.

16. Тертишник В. М. Цивільний процес України : підручник / В. М. Тертишник. Київ : Алерта, 2020. 720 с.

17. Смокович М. І. Процесуальні форми завершення судового провадження : монографія / М. І. Смокович. Київ: Наукова думка, 2019. 296 с.

18. Куйбіда Р. О. Єдність судової практики : теорія та практика: монографія / Р. О. Куйбіда. Київ: Реформа, 2020. 260 с.